

Szakmai zárójelentés
Keleti kerámia a hódoltságban
T 37428

Témavezető: Gerelyes Ibolya (Magyar Nemzeti Múzeum)

Résztvevő kutató : Kovács Gyöngyi (MTA Régészeti Intézete)

Időtartam: 2002-2006

A kutatás futamidejének meghosszabbítása az OTKA engedélyével, a Magyar Nemzeti Múzeum vezetőségének kérésére történt, a 2005 évi központi zárolások miatt.

A 16-17. század folyamán, a törökség tárgyi kultúrájának részeként magyar területre érkező keleti kerámia típusokra a kutatás már régebben felhívta a figyelmet. A hódoltsághoz kapcsolódó agyagművességgel foglalkozó tanulmányok sorában úttörő jellegű volt Garády Sándornak a tabáni ásatások leletanyagára alapozott munkája. A tanulmány megjelenése óta eltelt hatvan év során itthon és külföldön egyaránt jelentős változások következtek be mind a kutatás szemléletét, mind pedig módszertanát illetően, illetve hatalmas mennyiségű későközépkori, illetve török kori kerámia került múzeumi gyűjteménybe. E leletanyag csoportra irányította a figyelmet az izniki kerámia kutatás nemzetközi viszonylatban újabban tapasztalható megújulása is. Minden azóta történt feltárás megerősítette azt az alapvető felismerést, miszerint a magyarországi hódoltsághoz kapcsolódó régészeti leletanyagban, a 16. század második felében, - a hazai szakirodalomban általánosan elfogadott terminológia szerint töröknek nevezett - jó minőségű, vörös agyagú, monochrom mázas kerámia mellett, azok kísérőjeként megjelennek a kisázsiai eredetű fajanszok, illetve a kínai porcelánok töredékei.

Alapvető volt e tekintetben Gerő Győzőnek 1975-ben, az V. Nemzetközi Török Művészeti Kongresszuson elmondott előadása, amelyben a készítés helye, illetve a kerámia nyersanyaga alapján három keleti eredetű csoportot állított fel.

Az elmúlt negyed században a török fajanszárú, - elsősorban a budai leletanyag - a növekvő számú anyagközlés révén kissé kilépett a korábbi ismeretlenségből. Továbbra is meglehetősen rejtve maradtak a fentebb a második csoportba sorolt perzsa fajanszok, a korabeli kínai porcelánok perzsa területen készült utánpótlásai. A szakmai köztudatban az első csoport anyagához hasonlóan jól ismertek a kínai porcelánok - feldolgozottságuk azonban messze lemarad azokétól.

A fenti című OTKA-pályázat e téma feldolgozását, a leletanyag országos felgyűjtését, a korábbi publikációk rendszerezését, és amennyiben az összegyűjtött anyag megengedi, egy katalógus összeállítását tervezte.

1. A kutatás munkatervének megfelelően a témában **országos anyaggyűjtést** végeztünk. Felmértük a budai, esztergomi, visegrádi, pécsi, egri, székesfehérvári és a gyulai anyagot. Minden esetben együtt dolgoztunk a területileg illetékes múzeum régészeivel. Az anyaggyűjtés eredményeképpen az alábbi kép rajzolható meg.

A magyarországi, hódoltsághoz kapcsolódó keleti kerámia az alábbi fő típusokra osztható:

- izniki fajansz
- kütahyai fajansz
- kínai porcelán
- kínai szeladon
- perzsa fajansz

Országos tekintetben is kiemelkedő a budai, ezen belül a budavári leletanyag *izniki fajansz* anyaga. Ehhez képest elenyésző az egyéb lelőhelyeken megjelenő anyag mennyisége. Az országos gyűjtés eredményét Kovács Gyöngyi foglalta össze *Iznik Pottery in Hungarian Research* c. tanulmányában.

A *kütahtyai fajanszok* száma csekély a magyarországi régészeti leletanyagban. Két lelőhelyen bizonyított: Budán és Pécsen. A lelő körülmények arra utalnak, hogy megjelenésük már a hódoltság utáni időszakra tehető. E téma további kutatást igényel.

A *kínai porcelán* áru megjelenése a hódoltság korában, pontosabban nagyobb mennyiségben a 17. század elejétől, már korábban is ismert tény volt. Az anyaggyűjtés eredményeképpen bizonyítható, hogy országos tekintetben a legkiemelkedőbb az egeri vár anyaga. Ez utóbbi gyűjtemény - amely nagyobb részben az egeri vár korábbi évtizedekben folytatott feltárásának leletanyaga - feldolgozása további kutatómunkát, illetve azt megelőző restaurálást, leltározást igényel. Hasonlóan kiemelkedő a részben feldolgozott budai, illetve a már publikált szolnoki leletanyag. További kutatást igényel annak eldöntése, hogy valóban minden kínai porcelán lelet a hódoltság korához köthető, vagy már azt megelőzően is eljutott ez az áru magyar területre. A leletanyag zömében a 17. századra keltezhető csészéket tartalmaz.

Felmérésünk szerint a régészeti leletanyagban gyakorlatilag csak a budavári palotában, illetve a gyulai vár ásatásán került elő *kínai szeladon* kerámia. Szeladon utánzatnak minősíthető két kisebb töredék a Szekszárd-újpalánki palánk anyagában. A budavári anyagot Gerelyes Ibolya dolgozta fel: *Kínai szeladon kerámia a budavári palota leletanyagában*.

A kínai porcelán csészéket utánzó *perzsa fajanszok* feltűnően nagy számban vannak jelen a hazai régészeti anyagban, kiemelkedő mennyiségben Budán, Esztergomban, Egerben, de még a hódolt terület határán túl (pl. Szendrő), illetve kisebb jelentőségű lelőhelyeken (pl. Baja) is előfordulnak. Ez utóbbi lelőhely anyagát Kovács Gyöngyi közölte: *Hódoltságkori leletegyüttes Baja belvárosából*. E jelenség magyarázata is további kutatást igényel.

2. A munkatervnek megfelelően **szakirodalmi gyűjtést** végeztünk, az elmúlt száz év magyar nyelvű szakirodalmában. A gyűjtés két témakörre irányult. Részben a korábbi anyagközléseket gyűjtöttük össze, részben a 16-17. századi hagyatéki leltárakban, ingóságjegyzékekben, végrendeletekben előforduló, a magyar nemesség, illetve az arisztokrácia tulajdonában lévő keleti fajanszokra, illetve kínai porcelánra vonatkozó adatokat kerestünk. A gyűjtés eredményeképpen szakbibliográfiát állítottunk össze. Ugyancsak elvégeztük ezt a gyűjtést a nemzetközi szakirodalom tekintetében is. Két helyen; a School of Oriental Studies (London), illetve a Museum für Angewandte Kunst (Bécs) könyvtárában végeztünk kutatást több alkalommal is.

3. A 2001-ben Sárospatakon megrendezett „Magyar-török művelődéstörténeti kapcsolatok a 16-19. században” c. konferencián hangsúlyozottan merült fel a kérdés, hogy valóban izniki műhelyben készültek-e a pataki, illetve regéci bokályok. A pályázat témájához szorosan kapcsolódó kérdés eldöntéséhez **összehasonlító anyagvizsgálatot** végeztünk. Az anyagvizsgálat eredménye megjelent a konferencia aktakötetében. Balla Márta: *Beyond style. A Provenance Study of Neutron Activation Analyses*.

4. A téma feldolgozásához elengedhetetlenül szükséges volt a nemzetközi szakirodalomban való tájékozódás, e célból a pályázati keret terhére **könyveket vásároltunk**.

5. Gerelyes Ibolya **előadást** tartott Londonban az Islamic Art Circle meghívására „Collecting Ottoman Art in Hungary” címmel (2002), illetve Dávid Gézával közösen Halléban, az egyetem szervezésében megrendezett 29. Orientalista Napok alkalmából „Ottoman Pottery Art” címmel (2004). Ugyancsak felkérést kapott ez évben a bécsi egyetemen az izniki kerámiaművességről tartandó előadás megtartására. Mindhárom előadás fordítása, illetve a költségek részbeni fedezése az OTKA-keret terhére történt.

6. A felmért leletanyagról **digitális fotók** készültek, amelyek alapját jelentik egy majdani katalógusnak. **Grafikai táblák** a budavári szeladon kerámiáról, illetve a bajai lelet együttesről készültek. Mindkét tanulmány megjelent.

7. Gerelyes Ibolya szerkesztésében, Kovács Gyöngyi technikai szerkesztésében megjelent a sárospataki konferencia tanulmánykötete, a fentiekben idézett tanulmányokkal, illetve Gerelyes I. kutatástörténeti bevezetőjével *Turkish Flowers. Studies on Ottoman Art in Hungary. Hungarian National Museum Budapest, 2005.*

8. A futamidő alatt elvégzett munka eredményeképpen összeállt egy, a magyar gyűjtemények izniki kerámia anyagát közlő angol nyelvű **katalógus** anyaga. Amennyiben a publikációs költségeket egyéb pályázatok útján elő tudjuk teremteni, terveink szerint a katalógus a 2007 szeptemberében Budapesten megrendezésre kerülő 13. Nemzetközi Török Művészeti Kongresszusra jelenne meg.

Budapest, 2006. szeptember 15.

Gerelyes Ibolya
Magyar Nemzeti Múzeum